

Anàlisi del terme 'pariente' com a forma de tractament en la comunitat sikvani de Puerto Gaitán (Colòmbia)

per John Alexander Roberto Rodríguez

Resum

Actualment les comunitats de l'ètnia sikvani a Colòmbia viuen un procés accelerat de pèrdua d'identitat cultural a conseqüència del contacte interètnic. La seva relació amb el 'blanc', de qui tracten d'emular l'estil de vida, els ha portat a un estat d'estranyament que es manifesta simultàniament en la pèrdua d'identitat i la no-acceptació per part dels grups 'civilitzats'. Un dels elements més afectats per la aculturació ha estat la llengua. Sens dubte l'espanyol, com a llengua de prestigi, ha fet que la llengua sikvani perdi representativitat i interès per a les noves generacions, que cada dia en fan menys ús. Un diagnòstic previ va servir per concloure que els sikvani conserven la forma castellana 'usted' per al tracte amb el blanc, cosa que va obligar a pensar en l'ús d'una forma substituïda de tractament més restringida. Un marcador d'aquesta classe el trobem en l'ús del terme 'pariente'. Aquesta paraula té un paper crucial en la caracterització de la identitat aborigen.

Sumari

1. Aspectes generals
2. Hipòtesis i objectius
3. Metodologia
4. Variables
5. Els sikvani i la forma de tractament 'pariente'
6. Referències bibliogràfiques
7. Enllaços d'interès

1. Aspectes generals

Dins de les moltes possibilitats d'anàlisi lingüística, l'estudi de les **formes de tractament** pren una importància transcendental quan es tracta de cultures en contacte; hi ha una tendència natural a conservar la identitat (idiomàtica) que s'expressa en el sistema de variants diastràtica, diafàsica i diatòpica. Si no fos així, la variació no tindria sentit i les diferències entre classes, castes i grups en general seria un fenomen felicitament inexistent. Així doncs, l'estudi de les formes de tractament evidencia, amb una claredat extrema, l'heterogeneïtat sociolingüística dels pobles que cohabituen en una regió determinada.

A Colòmbia hi ha una àmplia varietat de formes de tractament, i també són amplis els usos que se'n donen d'acord amb els factors extralingüístics que els motiven. Sobre això, Mireya Cisneros Estupiñan¹ –en qui recolzem moltes de les nostres pressuposicions– sosté el següent:

"El fet de trobar en els documents escrits en diferents etapes de la història diversos pronoms de segona persona del singular amb **diferents valoracions pragmàtiques** prova que no és un simple caprici, sinó el reflex de les diferents formes de veure el món i d'enfrontar-s'hi, i per

¹ Investigadora en el Departament de Lingüística de l'Instituto Caro y Cuervo.

això, tal com ho veig jo, s'han de tenir en compte. [...] Tot això és explicable perquè, com que l'espanyol té diversos tractaments de segona persona del singular –'tú', 'vos', 'usted', 'su mercé', etc.–, que van des de la informalitat fins a la màxima reverencialitat, es presenta un conflicte en la tria i en l'ús fins que es dona el desplaçament vertical que condueix a consideracions despectives de certs tractaments, sobretot dels que queden en una ubicació intermèdia." (Cisneros, 1999: 52–53, negretes meves)

Aquests elements socials (diferències de classe) i lingüístics (diferents valoracions pragmàtiques de les formes de tractament) s'agreugen quan es tracta de comunitats indígenes.

2. Hipòtesis i objectius

L'ètnia sikuani de Puerto Gaitán, al departament del Meta (vegeu fig. 1 en annex), en la seva interacció quotidiana amb el blanc i malgrat el domini d'una llengua comuna (l'espanyol), es troba en un encreuament d'aquesta índole que obliga els seus membres a adoptar formes particulars en l'ús de la norma lingüística. Aquesta investigació intenta desenvolupar, com a proposta, una anàlisi del valor que el terme '**pariente**' adquireix –com a forma bàsica de tractament– en aquesta regió colombiana guiada per la problemàtica que s'hi estableix.

És, si es vol considerar així, un treball amb l'ànim de fer una aportació seriosa a l'estudi de la dialectologia social (intradiasistemàtic), entenent amb el professor J. J. Montes que

"[si] la dialectologia ha de donar raó de la varietat i variació intradiasistemàtica, sembla natural concloure que la sociolingüística és una branca de la dialectologia que s'identifica amb la dialectologia social (diastraties, diafasies) [...] Qualsevol forma idiomàtica, per més limitada que sigui espacialment i socialment, té variants diastràtiques i diafàsiques..." (Montes, 1995: 115-116)

Aquest estudi, doncs, es pot entendre com una ratificació empírica de la postura que tendeix a incloure la sociolingüística dins de la dialectologia; a través seu és factible percebre com resulta artificiosos tractar de separar les variants diastràtiques de les diatòpiques.

Igualment, és fàcil reconèixer la intenció obertament crítica dels fets socials que es desprenen de l'anàlisi lingüística, que no per això deixa de ser objectiva, amb la qual cosa l'emmarquem en la frontera de l'anàlisi crítica dels discursos.

3. Metodologia

Pel que fa al mètode, es conserva el model tradicional de la geografia lingüística ja que es reconeix un nombre reduït d'informants (deu en total). Per recollir materials tenim mètodes qualitius (observació de parla espontània, observació participant) i quantitius (entrevistes, enquestes), obeint a la mateixa naturalesa del problema basada en relacions de classe, és a dir, de tall diastràtic, percebut en un primer contacte amb la comunitat sikuani que habita la zona de Puerto Gaitán.

4. Variables

Cal recalcar el caràcter preliminar d'aquesta anàlisi a causa, en part, dels grans inconvenients en el seu desenvolupament, com són: 1) temps de permanència amb la comunitat, 2) certa desconfiança dels informants cap als investigadors, 3) gestions i tràmits burocràtics per fer enquestes i entrevistes, 4) falta de suport estatal, 5) dificultats d'accés a la zona per la presència de grups subversius, entre d'altres.

5. Els sikuaní i la forma de tractament 'pariente'

Actualment les comunitats de l'ètnia sikuaní a Colòmbia viuen un procés accelerat de pèrdua d'identitat cultural a conseqüència del contacte interètnic. La seva relació amb el 'blanc', de qui tracten d'emular l'estil de vida, els ha portat a un estat d'estranyament que es manifesta simultàniament en la pèrdua d'identitat i la no-acceptació per part dels grups 'civilitzats'. Avui dia, els membres de la família sikuaní habiten tant als resguards com als pobles pròxims a aquests, enmig d'un ambient d'hostilitat donada la naturalesa dels seus patrons culturals i l'errada transposició que fan dels patrons colons. Ser sikuaní ha deixat de ser sinònim de 'patrimoni nacional' per convertir-se en 'problemàtica social'. Emparats en aquesta idiosincràsia nacionalista perduda, l'aborigen es veu a si mateix com a 'objecte' d'interès del turista i, sobretot, dels investigadors de les diferents universitats que hi acudeixen, i tendeix a usufructuar-se econòmicament d'aquesta condició a través d'exigències a les autoritats civils (departamentals i nacionals) per acabar oblidant les seves responsabilitats i deixar-se despreocupadament en mans del govern. Les terres que els han estat condonades en molts dels casos ni tan sols les utilitzen per viure-hi; com a molt, per establir-hi conreus o cria de bestiar, aus de corral o piscicultura. Això només demostra el mal que l'aplicació de models aliens a la realitat (polítiques proteccionistes) exerceix sobre una cultura amb caràcters propis.

L'alienació cultural de la comunitat té quatre modalitats bàsiques d'expressió en el Meta: social, religiosa, investigativa i política. L'alienació social es produeix per la penetració dels colons amb la seva càrrega de productes, bars, festes, prostíbuls, etc., és a dir, tota la saga d'hàbits quotidians típics dels sistemes 'civilitzats'. En segon lloc, l'afany cru i desconsiderat de les 'missions' catòliques i protestants de fer créixer el nombre d'adeptes obligant-los a desprendre's de la seva riquesa mitològica, ritual i de creences mil·lenàries. D'una altra banda, hi ha els grups d'investigació lingüística, antropològica, etc., mal entrenats en els mètodes de conservació d'identitat, que entren i obtenen la informació que requereix el seu treball trepitjant desprevingudament l'autonomia de les comunitats. Per últim, ens trobem amb la pesada càrrega de les polítiques estatals habituades a solucionar problemàtiques d'índole social assignant recursos, però mai a establir un estudi detallat dels factors heterogenis que incideixen en aquesta qüestió i a partir d'aquí encaminar millor el pressupost.

Dins de les principals manifestacions de la despersonalització tenim en primera instància la marcada penetració dels valors mercantils; canvi en el tipus d'autoritat politicoadministrativa cada vegada menys en mans del capità, bruixot o xaman; oblit de les tradicions culturals: balls (les danses col·lectives són substituïdes pels ritmes tropicals), menjar, beure, vestit, elements per a la caça i la pesca; i, en general, la aculturació material, espiritual i social (els fills abandonen la llar, canvia el rol de la dona...).

"En conclusió, l'índigena que ha suportat un procés accelerat d'aculturació i persecució física és un desadaptat social, sense identitat de cap gènere. Ja no està lligat a la seva comunitat però tampoc no és acceptat per la societat "civilitzada". Com que ha descobert que la societat gira entorn dels diners i a la possessió de béns materials, pensa que aconseguint-ho pot esborrar una mica la seva

suposada inferioritat i deixarà de ser tractat i vist com a "irracionals". De tota manera, la seva escassa experiència en el món mercantil i monetari facilita els enganys i les trampes que tradicionalment li paren els sectors amb els quals es relaciona." (Agudelo y Cantor, 1988)

Un dels elements més afectats per la aculturació ha estat la llengua. Sens dubte l'espanyol, com a llengua de prestigi, ha fet que la llengua sikuani perdi representativitat i interès per a les noves generacions, que cada dia en fan menys ús. La conservació d'un idioma i d'un nombre significatiu de parlants no és garantia de la identitat cultural d'un poble. No importa que els mateixos indígenes s'escarrassin a afirmar el contrari; la realitat és una i, per desgràcia, està en contra de la preservació de la identitat lingüística.

L'ús de l'idioma sikuani està regit per pautes de naturalesa social: davant d'un colon l'indígena pot arribar a expressar-se en la seva primera llengua si el que busca és amagar alguna cosa al seu potencial interlocutor, o bé si ho vol fer com una demostració, buscant satisfer la curiositat del visitant, i en alguns dels casos no és estrany que esperi alguna retribució.

Les dades registrades en la convivència amb la comunitat aborigen de Puerto Gaitán mostren diferències diafàsiques en l'ús de totes dues llengües. Si bé els adults parlen i entenen la seva primera llengua a la perfecció, no en fan ús en tots els ambients; els joves i nens entenen però no parlen la llengua, i quan ho fan és únicament per entendre's amb els seus pares o familiars. És a dir, **el sikuani és una llengua per a interacció familiar**, a casa; quan els colons, els amics i els parents es troben pel carrer gairebé sempre es fa servir el castellà.

Aquí ens trobem davant d'una qüestió contradictòria i, fins a cert punt, connatural a la conducta col·lectiva dels pobles en conflicte cultural, expressable en termes netament lingüístics: a pesar de l'accentuada i accelerada influència dels paradigmes culturals del blanc, l'estil cognoscitiu sikuani s'imposa en l'ús restringit de la seva llengua; aquesta –no obstant el 'menyspreu' amb què és vista pel mateix indígena– representa un valor patri, i es considera l'emblema d'un poble en vies d'aculturació, un poble que, prenent ser-ne un altre de 'millor', no deixa de veure's diferent davant del mirall de la seva pròpia identitat. Aquesta és la causa, doncs, que els sikuani considerin el seu idioma com un instrument privat i que no el vulguin compartir amb l'estranger.

Lingüísticament un dels elements que més permet establir el tipus de relacions característiques d'una comunitat (monoètnica o pluriètnica) es presenta en l'ús de les **formes de tractament**. És en aquestes on evidenciem amb molta més claredat i precisió la sensibilitat de la llengua a les transformacions socials. Destacats filòlegs en l'àmbit nacional coincideixen en aquesta apreciació; un d'ells, José Joaquín Montes, assegura:

"També convé tenir en compte que el sector lingüístic de les formes pronominals i verbals usades en el tracte directe amb les persones és un dels més sensibles als canvis socials i que en les relacions de les diferents classes socials es reflecteixen de manera més immediata i directa." (Montes, 1967: 3)

Brown i Gilman (1960), en el seu model universalista sobre les formes de tractament, desenvolupen una sèrie d'idees fonamentals i ineludibles per aproximar-nos a la problemàtica d'interacció que viuen indígenes i colons en aquesta zona de Colòmbia. Segons els autors, l'ús de les diferents formes de tractament que es donen en qualsevol societat està relacionat amb els sentiments de solidaritat i poder. Segons diuen, quan hi ha **reciprocitat en el tracte** (ús de la mateixa forma pronominal íntima entre els interlocutors) és indicatiu d'una certa 'semàntica de la solidaritat'; en cas contrari, quan en comptes de seguir la 'regla de reciprocitat' se segueix la de 'no-reciprocitat' és indicatiu d'una 'semàntica del poder'. El més important del que defensen Brown i Gilman és la consideració de la llengua com a **marcador** de la posició social i de les relacions interpersonals a més de ser un simple mitjà de comunicació.

Una investigació que van dur a terme en anys posteriors Catherine Rossfelder i Guy-Maxime Lizoir (1987) va determinar, entre les diverses conclusions, un punt transcendent: les formes 'tú', 'usted', 'su mercé' són polisèmiques; és a dir, que no mantenen un caràcter únic, sinó contextual; això ens condueix a afirmar que les formes de tractament són dinàmiques, ja que depenen de diatopies, diastraties i, sobretot, diafasies (context situacional).

Sense cap mena de dubte, resulta evident dedicar una anàlisi seriosa a aquestes formes de tractament per intentar explicar la naturalesa dels fenòmens comunicacionals a l'interior de la societat sikuani a partir del seu contacte amb la llengua del blanc. Sens dubte, l'ús que els primers fan de l'espanyol estarà determinat pel tipus de relació que mantinguin amb els segons.

Començarem emmarcant el context general en el qual es desenvolupa lingüísticament la comunitat sikuani respecte a la pronominalització. En el mateix estudi del professor Montes al qual fèiem al·lusió, titulat *Sobre el voceo en Colombia*, queda clar que "per al tracte directe els pobladors de les diverses regions colombianes avui fan servir, **en conjunt, totes les possibilitats** que el sistema lingüístic espanyol ha ofert des dels segles XV – XVI." (Montes, 1967: 17, negretes meves); és a dir, les formes 'vos', 'tú', 'usted', 'su mercé' tenen cabuda en major o menor grau dins de les fronteres nacionals. Des del punt de vista històric, Colòmbia és una regió bastant rica en formes de tractament a causa, en part, del nivell de contacte amb l'Espanya peninsular, i des del punt de vista social, a causa de les relacions de caràcter feudal que van deixar en cada regió o bé sistemes oberts i igualitaris, o bé sistemes extremadament heterogenis.² Aquest 'mosaic tan barrejat' forma part del folklore regional i serveix per proveir d'una identitat pròpia els departaments, les zones i els municipis que integren la geografia nacional.

L'ús de formes de tractament com a **marcadors de classe** a l'interior dels contextos socioculturals i fora d'aquests, és a dir, en tant que forjadors d'identitats regionals i/o nacionals, i sobretot el 'valor distintiu' al qual fa referència Mireya Cisneros, és comú als estudis que s'han fet tant a Colòmbia³ com a Amèrica i Hispanoamèrica:⁴

"De manera que aquests usos [en el nostre cas, de les formes de tractament], en lloc de contribuir a la divisió de les classes socials, ajuden a anivellar-les lingüísticament. Es pot observar que l'únic valor distintiu que aporten és, d'una banda, per a les *persones natives* de la regió o que hi viuen, d'una altra banda, per a les *persones forasteres*..." (Cisneros, 1998: 81-82, cursives meves)

Podria argumentar-se que aquestes formes de tractament són connaturals al llenguatge. En un procés lingüístic que supera la simple referència acusada pels noms propis, la marca social i interaccional del subjecte immers en un sistema complex de relacions de parentiu es fa vigent sota la matisació lèxica de les formes pronominals. I una d'elles, la més peremptòria, potser és la que distingeix entre 'nadius' i 'forasters'; els anomenarem **marcadors de procedència**.⁵

² Per a més informació, vegeu Jaime Jaramillo Uribe, *Historia de Pereira*, Pereira, 1963; José Joaquín Montes Giraldo, *Sobre el voceo en Colombia*, Santafé de Bogotà, 1967; o Antonio Jiménez, *Antioquia en la colonia, a: El pueblo antioqueño*.

³ J. J. Montes i M. Cisneros presenten treballs interessants. Actualment la professora Cisneros desenvolupa una investigació emprenedora per al departament de dialectologia de l'ICC sobre els tractaments en segona persona del singular a Colòmbia; alguns dels seus resultats ja han estat publicats per l'Instituto.

⁴ Principalment, María B. Fontanella, a més de Rodolfo Borello, Ivonne Botta, Adolfo Elizaincín, O. Díaz, Ana María Fernández, Rafael Lapesa, Ángel López-García, Félix Morales, entre d'altres.

⁵ Creiem que és pertinent diferenciar entre: a) marcadors de classe: ús de les formes de tractament en la seva diastratia; així, a Bogotà es fa servir el 'tú' informalment i l' 'usted' formalment, i b) marcadors de procedència: ús de les formes de tractament en la seva diatopia; prenguem per cas el 'voceo' com a prototípic dels antioquens davant de la forma 'su merced' del *boyacense* o la tutejant del capitalí.

A partir del marc general esbossat a propòsit de les formes de tractament a Colòmbia, i estimulats per la reflexió anterior, sorgeix un interrogant: en l'ús que els sikuani fan de l'espanyol com a llengua impròpia, quines formes de tractament fan servir?

Per mitjà d'una enquesta⁶ duta a terme amb els membres de l'ètnia sikuani que habiten a la regió de Puerto Gaitán, departament del Meta, es va pretendre aclarir aquell interrogant. Es va prendre en consideració la variació social de deu informants entre 15 i 55 anys (dividits en dos grups: de 12 a 20 anys i de 25 en endavant), la majoria amb estudis bàsics i amb un nivell òptim en el maneig de l'espanyol. El qüestionari constava de sis preguntes generals i cent de particulars sobre les formes de tractament en diferents classes d'interacció que van ser resoltes de manera informal (xerrada) ja que també involucraven dades generals de l'informant com ara edat, procedència, escolaritat, etc.⁷

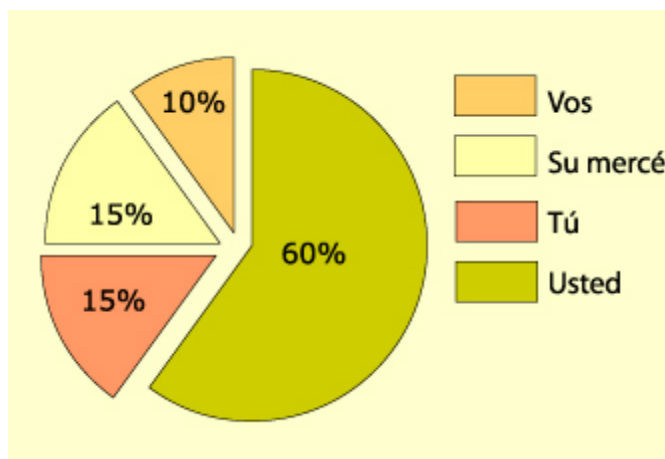
L'anàlisi quantitativa de la situació a Puerto Gaitán va deixar les dades següents. La forma més usual –i gairebé exclusiva– és l'usted', usada amb el blanc i en alguns casos entre familiars i amics. Això, en part, potser és degut al fet que els textos d'ensenyament i, en general, les obres que arriben a les seves mans no mantenen termes diferents del d'usted', com podem veure en els exemples següents, en què el 'tú' i el 'vos' són més usuals en la parla oral:

"Suerben yopo y se dicen a gritos:

- ¡Se murió UD.! ¡No vaya a hacer mala señal! ¡Ya está tiesito! ¡Le tenían odio a UD.! Seguramente los chamanes lo mataron. ¡Del chaman que lo mató vénguese UD. mismo! Cuando le cortemos algo de UD., entonces podrá vengarse" (Queixalos, 1991: 219)

Les formes 'tú', 'vos' i 'su mercé' són pràcticament desconegudes per als individus que habiten al poble, amb l'excepció d'un o dos, que a pesar de manifestar que les coneixien, no les fan servir ja que no les senten com a pròpies (vegeu fig. 2).

Figura 2. Percentatges d'ús de les formes de tractament pronominals "vos", "su mercé", "tú" i "usted"

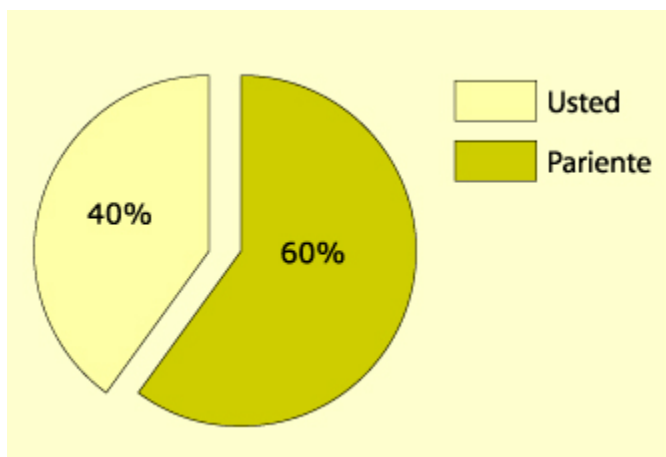

⁶ Es van aplicar deu (10) enquestes a informants sikuani, en què es van considerar com a variables l'edat i el sexe. Quatre eren dones entre 16 i 55 anys, el nombre restant (6), homes d'edats similars a les de les dones.

⁷ El qüestionari al qual s'al·ludeix va ser facilitat pel Departament de Lingüística de l'Instituto Caro y Cuervo.

Aquest diagnòstic va servir per concloure que els sikuanis conserven la forma castellana 'usted' per al tracte *amb el blanc* (forà), cosa que obliga a pensar en una forma substituïda de tractament més preferencial, familiar, intracultural o solidària (marcador de procedència). Un marcador d'aquesta classe el trobem en el terme 'pariente' (vegeu fig. 3). A continuació veurem com i per què la paraula referida té un paper crucial en la caracterització de la identitat aborigen.

Figura 3. Percentatge d'ús de les formes de tractament "usted" vs "pariente"

Un dels trets principals de la societat sikuaní és el seu sentit de la unitat familiar. Des de petit, al nen se li inculca una forma peculiar de relació amb els seus parents, relació que excedeix el model del blanc i que l'impulsa a establir un vincle fraternal sòlid amb aquells. Aquesta relació es basa en el concepte de **família estesa**, 'penajipanabiwi'; també participen de la idea de família nuclear, 'nacaemonae', però no comparteixen l'individualisme. El sentit de grup està molt associat a l'idioma; així, un familiar llunyà o fins i tot un no-familiar, pot ser part de la família si parla la mateixa llengua; en cas contrari, és acceptat sota altres paràmetres. Aquesta manera de percebre l'univers social potser ha facilitat l'adopció d'un terme com el de 'pariente', intermediari entre 'familiar' i 'amigo'.

No oblidem que la veu 'pariente', en llatí *parentem*, al principi no tenia el tret de consanguinitat que té ara. Així, *propinquus* significava 'vecino', 'cercano', 'allegado' o 'semejante', i calia incrustar-hi, de manera aclaridora, la fórmula de parentiu: *consanguinitate propinquus*. El *Breve diccionario de la lengua castellana* de Guido Gómez (1988: 518-519) en l'entrada 'pariente' remet a 'parir' (del llatí *parere* 'parir', 'donar a llum', 'obtenir') i 'parar' (del llatí *parare* de *per-* 'atorgar', 'obtenir' de la mateixa família: emparar), amb la qual cosa queda etimològicament corroborat el doble sentit del terme 'pariente': 1) de la mateixa família en algun grau de consanguinitat, i 2) amic o **semblant**. Aquesta última accepció, coincident amb la idea de família estesa dels sikuanis i del seu sentiment idiomàtic (mateix idioma = semblant = parent), implica que el mot, adoptat del blanc, conserva un tret rellevant que té molt a veure amb el grau de **semblança** entre individus.

Fins i tot la paraula 'familiar' apareix en el *Diccionario de construcción y régimen* incloent-hi veus diferents a les característiques de consanguinitat: "3. *sust. m.* **a)** Pariente próximo o amigo de alguien... **b)** Criado, sirviente... **e)** Cofrade, el que toma la insignia o hábito de una comunidad religiosa... **Per. antec.** Siglo XV: X 'Familiar cosa: *familiaris, -e, Domesticus.*' Nebr. *Vocab.* X 'Familia... y familiares a los de la misma familia: Después también los seruentes se comenzaron llamar deste nombre familiares... **Etim.** Fr. *familier*, it. *familiare*, port. *familiar*. Del lat. *familiaris*, 'familiar, amigo, sirviente.'" (volum IV: 71-74).

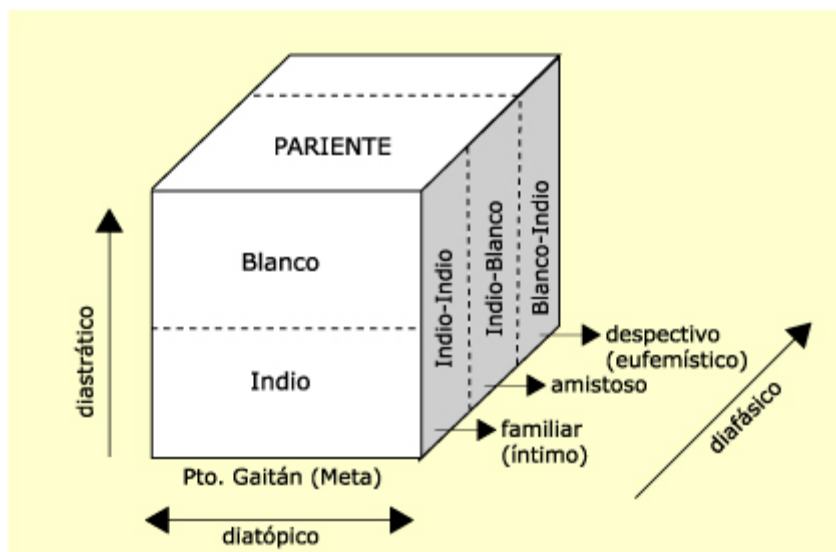
Allà mateix es ressenya una altra orientació del terme 'familiar' que, segons considerem nosaltres, és la base de la selecció i ús actual de 'pariente' entre els sikuanis: "**c**) Referido al genio que acompaña y dirige a la manera del demonio mitológico... **d**) Espíritu, demonio, ser sobrenatural que se suponía acompañaba a una persona para inspirarla y dirigirla y que se llevaba en un anillo o en otra alhaja doméstica. α) X '¡Sai acá, familiar que en ser diablo en cara y costumbres más pareces familiar de redoma o sortija!" (volum IV: 69 i 73). En l'àmbit popular 'familiar' és una forma subtil d'exhortar el dimoni, substituïble per altres una mica burlesques: 'el patas', 'el putas' o 'el pariente' ("se lo llevó el pariente").

Si associem aquesta idea demoníaca amb la de 'semejanza' tractada més amunt, se suposa que la imatge d'aquest ésser temible és la del mascle cabrum, figura comuna en les cultures aborígens i fins i tot en les 'civilitzades'. Des del punt de vista físic, el 'familiar' o 'pariente' és molt semblant a l'home i a l'animal, hi ha una relació òbvia entre aquests dos; per això s'entén la resposta d'un dels informants: "pariente es mala palabra, suena feo, se le dice a un animal y a una persona para burlarse de ella".

Amb l'ànim de corroborar aquests judicis i trobar dades noves, es van fer una sèrie d'entrevistes (deu en total) amb els mateixos informants que per al cas de les formes pronominals; a partir d'aquelles vam formular un esquema general de l'ús de la fórmula 'pariente' entre indígenes i blancs, considerant la seva diatopia, diastratia i diafasia (vegeu fig. 4). Segons els corpus aplegats tenim que efectivament les formes de tractament obeeixen a una 'dinàmica' particular de naturalesa 'polisèmica', tal com ho van assegurar al seu moment C. Rossfelder i G. Maxime Lizoir; és a dir, que el terme va adquirint diferents sentits segons la situació en què es trobi adscrit. Així doncs, la fórmula 'pariente' té diverses connotacions que depenen dels interlocutors, el moment, l'estat d'ànim, el tema, etc.

Primer de tot, hem de dir que 'pariente' és una fórmula en desús ja que, a causa del procés d'aculturació, dia a dia va adquirint les connotacions castellanques pròpies del colon (consanguinitat) i s'allunya del sentit tradicional sikuaní que buscava reforçar el sentiment intraètnic de 'família estesa'. A Puerto Gaitán encara queden rastres d'aquest passat en un local desolat on fan rostits que es diu 'El Pariente' i en una cantina on van molts dels sikuanis residents a la zona, que s'anomena 'Etnotaberna'.

Figura 4. Diagrama de l'ús de la fórmula 'pariente' a la zona de Puerto Gaitán (Meta) establerta entre els colons i indígenes segons la diatopia, diastratia i diafàsia

Les diferents regions de Colòmbia reconeixen maneres diverses d'entendre i aplicar el mot 'pariente', però sempre fundades en uns trets bàsics que percebem succintament en l'etimologia. A Puerto Gaitán l'ús del terme té un element particular que li dona identitat diatòpica, i és, precisament, la presència de l'ètnia sikvani a la zona. No hi ha dubte que un dels principals factors per establir varietats dialectals és el social, i a Puerto Gaitán aquest fet pren una rellevància transcendental ja que es tracta de cultures en contacte.

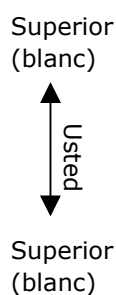
Els percentatges obtinguts testimonien una accentuada influència en la selecció de la forma de tractament, d'acord amb els participants en la conversa, segons tres varietats d'interacció possibles: indígena-indígena, indígena-blanc o blanc-indígena (la parella blanc-blanc no resulta pertinent per a aquest estudi).

TAULA A. Frequència en l'ús de les formes de tractament 'usted' i 'pariente' entre els colons i indígenes de Puerto Gaitán

VARIANT	Indígena-indígena	Indígena-blanc	Blanc-indígena
Usted	30 %	80 %	70 %
Pariente	60 %	10 %	10 %

Els altres percentatges corresponen als tractes pel nom o el títol

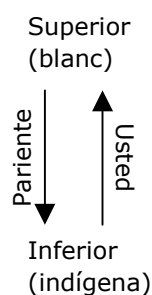
Indiscutiblement, el blanc ha ocupat un lloc de preeminència en el sistema social, i això obliga a establir una 'semàntica del poder' a favor del blanc; però, d'una altra banda, el reconeixement d'aquest fet per l'aborigen l'ha portat a adoptar una fórmula lingüística d'autoreconeixement d'identitat i unitat basada en el principi de la 'semàntica de la solidaritat'. A aquest nivell es percep amb molta més claredat la varietat en la utilització de 'pariente' ja que té una motivació de tall social o vertical:

Sistema recíproc

Mateix rang

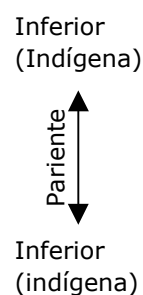
En situacions normals els blancs fan servir l' 'usted' per a les interaccions o, en cas de més intimitat, el 'tú'.

Sistema no recíproc

Diferent rang

El 'pariente' que fa servir el blanc té una connotació despectiva envers l' indígena que reafirma la condició d' inferioritat cultural d' aquest.

Sistema recíproc

Mateix rang

Entre indígenes el valor eufemístic del terme 'pariente' és substituït per un sentit de fraternitat i solidaritat que caracteritza l' ètnia en condicions d' intimitat.

En casos especials, quan un blanc ha habitat al costat dels sikuani durant un temps i aquells el comencen a apreciar, poden arribar a fer servir el 'pariente' per referir-s'hi. És, en suma, expressió d' un vincle, respecte i amistat.

En conclusió, els indígenes de l' ètnia sikuani a Puerto Gaitán han adoptat la forma de tractament 'pariente' per solucionar la manca d' un terme que expressi fraternitat i que els identifiqui com a comunitat; per això aquells hi donen un ús restringit, no extensible al blanc. 'Pariente' és, doncs, sinònim de familiar; només qui té la sang sikuani és mereixedor de ser tractat com a tal.

6. Referències bibliogràfiques

BROWN i GILMAN. *The pronouns of power and solidarity*, 1960 (Reproduït a Fishman, J. (ed.) 1968, 1970.)

CISNEROS, M. E. "Hacia un estudio del voceo: aspectos históricos, pragmáticos y morfológicos de los tratamientos de segunda persona singular". A: *Litterae*. Santafé de Bogotá: Instituto Caro y Cuervo, núm. 7, 1998.

CUERVO, R. J. *Diccionario de construcción y régimen* (volum IV). Barcelona: Herder, 1998.

FONTANELLA DE WEINBERG, M. B. *Analogía y confluencia paradigmática en formas verbales de voceo*. Bogotá: Instituto Caro y Cuervo, 1976.

FONTANELLA DE WEINBERG, M. B. *La constitución del paradigma pronominal del voceo*. Bogotá: Instituto Caro y Cuervo, 1977.

LÉVI-STRAUSS, C. *Las estructuras elementales de parentesco*. Barcelona: PAIDOS, 1991.

MATHIEU, N. *Testimonios del uso de 'vuestra merced', 'vos' y 'tú' en América (1500-1650)*. Bogotá: Instituto Caro y Cuervo, 1982.

MONTES, José J. *Sobre el voceo en Colombia*. Bogotá: Instituto Caro y Cuervo, 1967.

MONTES, José J. *Dialectología general e hispanoamericana*. Santafé de Bogotá: Instituto Caro y Cuervo, 1995.

PÓNARE, R. G. *Estilo cognoscitivo guahibo*. Agència Canadenca per al Desenvolupament, 1992.

QUEIXALOS, F. *Entre cantos y llantos: tradición oral sikuani*. Santafé de Bogotá: Etnollano, 1991.

7. Enllaços d'interès

En aquesta pàgina trobareu informació sobre les diferents comunitats indígenes de Colòmbia <http://galeon.hispavista.com/culturasamerica/Cultura.htm> i en particular sobre els Guahibos <http://galeon.hispavista.com/culturasamerica/Guahibos.htm>

Pàgina de la Universidad Javeriana (Colòmbia) que ofereix informació demogràfica sobre els sikuani <http://www.javeriana.edu.co/Humana/sikuani.html>

Pàgina de GRAIN (Genetic Resources Action International) sobre biodiversitat a propòsit de l'organització indígena UNUMA i les comunitats que la integren <http://www.grain.org/sp/publications/produccion-ejemplo-colombia.cfm>

Pàgina de l'Ethnologue, en anglès, que conté una extensa revisió de publicacions sobre llengües de Colòmbia http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=Colombia

Pàgina de LINDA (Lenguas Indígenas de la Amazonia) dedicada a l'estudi i difusió de les llengües ameríndies <http://www.abayala.org/Linda/index.html>

John Alexander Roberto Rodríguez

Becari d'investigació

IULA – Universitat Pompeu Fabra

john.roberto@iula.upf.es